

HZ. PEYGAMBER'E YÖNELİK NEZAKETSİZLİKLERE KARŞI SAHÂBE-İ KİRAMIN TEPKİLERİ

Mahmut KAVAKLIOĞLU*

Özet

Hz. Peygamber'e Yönelik Nezaketsizliklere Karşı Sahâbe-i Kiramın Tepkileri

Bu çalışmada; önce Hz. Peygamber'e doğrudan ya da dolaylı olarak yönelen nezaketsizliklere karşı sahâbe-i kiramın tepkileri ele alınmakta, nezaketsizlik/kabalık niteliği taşımadığı halde, sahâbenin sırf Hz. Peygamber'den dolayı kabalık olarak görme anlayışları tetkik edilmektedir. Sahâbe tepkileri nitelik açısından irdelenerek bunların şekillenmesindeki dinamikler üzerinde durulmakta ve müteâkiben Hz. Peygamber'i savunmaya yönelik sahâbe tepkilerine karşı Hz. Peygamber'in tavrı incelenmektedir. Son olarak da Hz. Peygamber'i savunma amaçlı gelen ilâhî uyarılara/vahiylere değinilmektedir.

Anahtar kelimeler: nezaketsizlikler, kabalıklar, sahâbi duyarlığı.

Abstract

The Reactions of the Companions against the Impolite Behaviors towards the Prophet Muhammad

This article is intended to discuss the Companions' reactions against the impolite behaviors the Prophet incurred directly or indirectly. It also deals with some behaviors which the companions took as rudeness against the Prophet though the behaviors were not such. By examining the nature of such reactions of the companions, this article investigates the factors that impact the shaping of these reactions, focusing on how the Prophet dealt with these reactions. Lastly, the study investigates the divine warnings that were sent to defend the Prophet.

Key words: the Prophet Muhammad, the companions of the Prophet, impolite behaviors, harshness, the companions' respect for the Prophet.

* Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Giriş

Kendisine yönelen nezaketsizliklere karşı Hz. Peygamber'in verdiği tepkinin tetkikine paralel olarak sahâbe-i kiramın tepkisini de ortaya koymak, konunun bütünlüğü açısından zaruridir. Diğer yandan ister doğrudan ister dolaylı olsun Hz. Peygamber'e karşı yapılanların, sahâbe-i kiram nezdinde yansıma bulduğu bir vâkiadır. Hiç şüphesiz bu yansıma; Hz. Peygamber'e olan bağlılık ve muhabbetlerinin açık bir göstergesidir. Bu açıdan böyle bir tetkik, aynı zamanda onların Hz. Peygamber konusundaki duyarlıklarının da bir tür açıklanması anlamına gelmektedir.

Öte yandan söz konusu duyarlığın Hz. Peygamber tarafından nasıl değerlendirildiği de üzerinde durmaya değer bir diğer boyuttur. Zira buradaki duyarlığın merkezinde olan, Hz. Peygamber'in bizzat kendisidir. Onun⁽⁶⁾ bu konuda verdiği tepki, bizzat kendisi hakkında sergilenmiş hassasiyeti algılayış keyfiyetini göstermesi açısından kayda değerdir.

Biz bu çalışmamızda; önce Hz. Peygamber'e doğrudan ya da dolaylı olarak yönelen nezaketsizliklere karşı sahâbe-i kiramın tepkilerini ele alacak, nezaketsizlik/kabalık niteliği taşımadığı halde, sahâbenin sırf Hz. Peygamber'den dolayı kabalık olarak görme anlayışlarını tetkik edeceğiz. Sahâbe tepkilerini nitelik açısından irdeleyerek bunların şekillenmesindeki dinamikler üzerinde duracağız ve müteâkıben Hz. Peygamber'i savunmaya yönelik sahâbe tepkilerine karşı Hz. Peygamber'in tavrını inceleyeceğiz. Son olarak da Hz. Peygamber'i savunma amaçlı gelen ilâhî uyarılara/vahiylere değineceğiz. Bu planı ağırlıklı olarak aynı örnekler üzerinden gerçekleştireceğimiz için tabiatıyla tekrarlar da kaçınılmaz olacaktır.

1. Hz. Peygamber'e Yönelen Nezaketsizliklere (Kabalık) Karşı Sahâbe-i Kiramın Tepkisi

Konuyu, bu çalışmamızın farklı bir veçhesini teşkil eden bir başka makalemizde¹ kullandığımız örneklerden ve benzeri içerikteki bazı verilerden yararlanarak işlemeye çalışalım:

Maddî yardım talebiyle kendisine ismiyle hitap ederek şiddetle yakasını çeken ve çekmenin şiddetiyle boynunda kızarıklık oluşmasına sebep olan bir bedevinin bu davranışı, kabalık yönü oldukça ağır basan bir harekettir. Biz, be-

1 Elinizdeki dergide yer alan "Nazik Olmayan Bazı Söz ve Davranışlar Karşısında Hz. Peygamber" başlıklı makalemizdir (M. Kavaklıoğlu).

şeri ilişkiler konusunda zayıf olduğu anlaşılan bu şahsı ve hareketini Hz. Peygamber'in gülerek karşıladığını² yukarıda ismi geçen bir başka çalışmada daha önce ele almıştık.

Farklı raviler tarafından nakledilen bu hâdisenin Ebû Hureyre rivayetine göre ise, olay mescidde oturuyorlarken Resûlullah'ın ve onu takiben cemaatin de kalktığı bir sırada mescidde meydana gelmiştir. Bir a'râbî Resûlullah^(s)'in arkasından hırkasını çekerek boynunda kızarıklık oluşmasına sebep olmuş. Ve devamla Peygamber'e "Ey Muhammed!" diye hitap ederek işaret ettiği iki devesine hazineye ait yiyeceklerden yüklenmesini talep etmiştir. Özetle Hz. Peygamber boynunda oluşan kızarıklıktan dolayı kısas istediğini ısrarlı bir şekilde dile getirirken bedevi de her defasında Resûl'ün bu talebini kaba bir şekilde reddetmiştir. Derken orada bulunan sahâbiler bedevi'nin sözlerini duymuşlar ve süratle üzerine yürümüşlerdir.³

Mezkûr rivayet Hz. Peygamber'e karşı işlenen bir nezaketsizliğin sahâbe içerisinde nasıl bir tepkiye sebep olduğunu yansıtmaya açısından kayda değerdir.

Yine bir bedevinin Hz. Peygamber'e gelerek onda olan alacağını kaba bir şekilde talep etmesi ve bunu yaparken ağır, rencide edici sözler söylemesi kabalık olarak değerlendirilen bir başka örnektir.⁴ Bedevinin bu tavrı üzerine sahâbe derhal hareketlenmiş;⁵ adama sözlü ya da fili olarak haddini bildirmek için davranmışlardır. Hatta Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen rivayete göre onun bu yaklaşımı karşısında ashâb-ı kiram, "Yazıklar olsun! Sen kiminle konuştuğunun

2 Bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982, c. III, s. 153, 210; Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahîh*, I-VIII, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1981, Humus 19 (hno: 3149), Libâs 18 (hno: 5809), Edeb 68 (hno: 6088); Müslim, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, tahk.: M. Fuad Abdülbâkî, I-V, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1981, Zekat 128. Burada zikredilen rivayetler, Enes b. Mâlik kanalıyla gelen rivayetlerdir. Bu rivayetlerde, Hz. Peygamber'e yönelik bahse konu nezaketsizliğe sahâbe-i kiramın verdiği herhangi bir tepkiden bahsedilmemektedir.

3 Bk. Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, çev.: A. Büyükcınar ve diğerleri, I-VIII, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1981, Kasâme 22 (hno: 4749).

4 Konuya ilişkin rivayetlerde, bedevinin Hz. Peygamber'den borcunu isterken ağzını bozduğu, ağır sözler sarfettiği yolunda müphem ifadeler yer almakla birlikte, bu ifadelerin açılımlarına rivayetlerin pek çoğunda rastlanmamaktadır. Ancak İbn Mâce'de yer alan bir rivayette söz konusu bedevinin Hz. Peygamber'e yüklediği ve işi, "Ya borcunu ödersin ya da sana sıkıntı/problemler çıkarırım!", şeklinde tehdide kadar vardığı kaydı mevcuttur. Bk. İbn Mâce, *Sünen*, çev.: H. Hatipoğlu, I-X, Kahraman Yayınları, İstanbul 1982-83, Sadakât 17 (hno: 2426).

5 Bk. Buhârî, *Sahîh*, Vekâle 6 (hno: 2306), İstikrâz 4 (hno: 2390), Hibe 23 (hno: 2606); Müslim, *Sahîh*, Müsâkât 120; Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre, *Sünenü'l-Tirmizî*, tahk.: İzzet Ubeyd ed-De'as, I-X, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1981, Buyû 75 (hno: 1317); Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbil*, tahk.: N. el-Elbanî, I-III, Beyrut 1985, c. II, s. 878 (hno: 2906).

farkında mısın?” diye bedeviyi hemen paylamışlardır.⁶

Pek tabii ki bu tepki ilgili şahsın alacağını talep etmesine değildir. Elbetteki alacaklı kimse usulüne uygun bir şekilde alacağını talep edecektir. Nitekim Hz. Peygamber de sahâbeyi bu yönde uyararak teskin etmiştir. Burada problem olan, talebin rencide edici sözlerle yapılmış olmasıdır.

Bir mal paylaşımını sırasında Benî Temîm’den Zülhuveysıra isimli şahsın, “Ya Resûlallah! Âdil ol!” diyerek Hz. Peygamber’in taksimini âdil bulmaması,⁷ hatta kimi rivayetlere göre, “Ey Muhammed! Âdil ol. Bu güne kadar adalete uygun davranmadın”⁸ tarzındaki ithamı; son derece kaba bir çıkıştır. Resûlullah’ı^(s) oldukça üzen bu çıkış karşısında Hz. Ömer derhal müdahale ederek, bu kişinin boynunu vurmak için Resûl^(s)’den izin istemiştir. Hz. Ömer’i harekete geçiren şey, Resûlullah’ın haksız ve kaba bir şekilde itham edilerek üzülmeydi. Esasen bu tepki, Hz. Ömer’in karakterinden kaynaklanan ona mahsus aşırı duygusal bir tepki olarak görülebilir. Ancak Hz. Ömer gibi açık bir şekilde dile getirmemiş olsalar da orada hazır bulunan pek çok sahâbînin hisleri, muhtemelen Ömer’in hislerinden pek farklı değildi.

Resûlullah^(s)’a gelerek evlenme teklifinde bulunan bir kadını - Peygamber^(s)’daha henüz kararını bildirmemişken - bir şahsın araya girerek Peygamber’den o kadını kendisine nikâhlanması için talepte bulunması⁹ bir tür nezaket-sizlik olarak değerlendirilmiştir.¹⁰ Bu olaya ilişkin rivayetlerde sahâbenin anılan

6 Bk. İbn Mâce, *Sünen*, Sadakât 17 (hno: 2426).

7 Abdürrezzâk b. el-Hemmâm, *Musannef*, tahk.: H. el-A’zamî, I-XI, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, Beyrut 1983, c. X, ss. 146-147 (hno: 18649); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 56, 353; Buhârî, *Sahîh*, Menâkıb 25 (hno: 3610), Edeb 95 (hno: 6163), İstîâbetü’l-mürteddîn 7 (hno: 6933); Müslim, *Sahîh*, Zekât 148; Ebû Ya’lâ, *Müsned*, tahk.: Hüseyin S. Esed, I-XIII, Beyrut 1992, c. II, ss. 298-299 (hno: 1022); İbn Hıbbân, el-Büstî, *Sahîh*, I-IX, Dâru’l-kütübü’l-ilmiyye, Beyrut 1987, c. VIII, s. 261 (hno: 6706).

8 Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 65, 355; Müslim, *Sahîh*, Zekât 142; İbn Mâce, *Sünen*, Mukaddime 12 (hno: 172); Hâkim, en-Neysâbü’r, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, tahk.: Mustafa Ata, I-IV, Dâru’l-kütübü’l-ilmiyye, Beyrut 1990, c. II, s. 145 (hno: 2644).

9 Bk. Mâlik b. Enes, *Muvatta*, tahk.: M.F. Abdülbâkî, I-II, Dâru’l-ihyâi’l-türâsî’l-arabî, Beyrut 1985, Nikâh 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. V, s. 336; Buhârî, *Sahîh*, Fezâilu’l-Kur’ân 21 (hno: 5029), 22 (hno: 5030), Nikâh 15 (hno: 5087), 36 (hno: 5126), 38 (hno: 5132), 41 (hno: 5135), Libâs 49 (5871), Vekâle 9 (hno: 2310); Müslim, *Sahîh*, Nikâh 76; İbn Mâce, *Sünen*, Nikâh 17 (hno: 1889); Ebû Dâvûd, *Sünen*, Nikâh 30 (hno: 2111); Tirmizî, *Sünen*, Nikâh 22 (hno: 1114); Nesâî, *Sünen*, Nikâh 62 (hno: 3324), 69 (hno: 3343); İbn Hıbbân, *Sahîh*, c. VI, s. 157 (hno: 4081); Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *es-Sünenü’l-kübrâ*, tahk.: M. Atâ, I-XI, Dâru’l-kütübü’l-ilmiyye, Beyrut 1994, c. VII, s. 385 (hno: 14358), 395 (hno: 14398).

10 Bu rivayete ilişkin değerlendirmeler için elinizdeki dergide yer alan “Nazik Olmayan Bazı Söz ve Davranışlar Karşısında Hz. Peygamber” başlıklı makalemize bakılabilir (M. Kavaklıoğlu).

şahsa karşı sözlü veya fiili anlamda herhangi bir tepkisine şahit olmuyoruz. Bunda, söz konusu tavrın, muhtemelen o günün algısında bizim algıladığımız boyutlarda bir kabalık olarak görülmemesi de onların aktif tepki vermemesinde bir etken sayılabilir.

Allah'tan, sadece kendisi ve Hz. Peygamber için rahmet/mağfiret dileyen, üstelik diğer insanların, bu hayrın dışında kalması için dua eden a'rabînin tavrı da¹¹ doğrudan Hz. Peygamber'e yönelik olmasa bile onun bulunduğu ortamda diğer insanlara karşı işlenmiş bir tür nezaketsizlik olarak gözükmektedir. Yer ve ortam itibarıyla pek çok kimsenin şahit olduğu anlaşılabilir olaya ilişkin tepki anlamında sözel ya da fiilî bir müdahaleye rastlamamaktayız. Nezaketsizlik olarak değerlendirdiğimiz bu tavrın, Hz. Peygamber'i doğrudan hedef alması, öyle gözüktüyor ki orada hazır olan sahâbenin sözlü veya fiili bir tepkisini celbetmemiştir.

Eşlerinden birinin evinde bulunuyorlarken diğer bir eşinin kendisine gönderdiği içi yemek dolu tabağın ev sahibi eşi tarafından (ya da onun yönlendirmesiyle) koluna vurularak düşürülüp kırılması¹² ağır bir nezaketsiz tavidir. Acaba Hz. Peygamber'in doğrudan hedef alındığı bu olaya karşı, orada hazır bulunan sahâbenin tutumu ne olmuştur? Konuya ilişkin rivayetler bu açıdan irdelendiğinde, söz konusu tavra karşı sahâbeden gerek sözlü gerekse fiili türden herhangi bir tepkinin ortaya çıktığına dair bir kayda rastlamamaktayız. Oysa pek çok rivayet Hz. Peygamber'e karşı gelişen fiilî bir yönelişe genelde sessiz kalınmadığını, onu savunmak üzere derhal harekete geçildiğini belgeler. Anlaşılabilir o ki, Hz. Peygamber'e bu hareketi yapanın, bizzat kendi eşi oluşu, sahâbe-i kiramı herhangi bir müdahaleden alıkoymuştur. Diğer taraftan olayın; nihayetinde aile içi bir hâdise niteliği taşıması, bu pasif tepkide etkili olmuş gözükmektedir.

Benî Temîm'e kimin reis olacağı hususunda Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in farklı isimler önererek Resûlullah'ın^(s) huzurunda seslerini yükseltip münaka-

11 Bu konudaki farklı rivayetler için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 171, 239, 283, 503; Buhârî, *Sahîh*, Edeb 27 (hno: 6010); A. mlf., *el-Edebü'l-müfred*, Beyrut 1996, s. 176 (bâb: 278, hno: 641); İbn Mâce, *Sünen*, Tahâre 78 (hno: 529-530); Ebû Dâvûd, *Sünen*, Tahâre 136 (hno: 380), Salât 148-149 (hno: 882); Tirmizî, *Sünen*, Tahâre 112 (hno: 147); Nesâî, *Sünen*, Sehv 20 (hno: 1216, 1217); İbn Hibbân, *Sahîh*, c. II, ss. 339-340 (hno: 1399).

12 Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 105, 263; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman, *Sünenü'd-Dârimî*, I-II, Dâru'l-kalem, Dimeşk 1991, Buyû 58 (hno: 2500); Buhârî, *Sahîh*, Nikâh 108 (hno: 5225); İbn Mâce, *Sünen*, Ahkâm 14 (hno: 2334); Ebû Dâvûd, *Sünen*, Buyû 90 (hno: 3567); Nesâî, *Sünen*, İşretü'n-nisâ 4 (hno: 3944, 3945); Taberânî, *el-Mu'cemu's-sağîr*, tahk.: M. Şekûr, I-II, Beyrut 1985, c. I, s. 342 (hno: 568).

şaya tutuşmaları, konuya ilişkin bir diğer örnektir. Yüksek tondaki bu münakaşaya Hz. Peygamber aktif bir tepkide bulunmamış¹³, ancak bu olay üzerine Hz. Peygamber'in huzurunda yüksek sesle konuşulmaması yönünde ilâhî bir uyarı nazil olmuştu.¹⁴ Acaba bu tavra sahâbeden belirgin bir tepki gelmiş miydi? Zira görüldüğü kadarıyla orada en azından bahis mevzuu olayı bize nakleden ravi ve Benî Temîm'den gelen heyet mevcuttu.¹⁵ Rivayetleri bu gözle tetkik ettiğimizde, konuya dair bir veriye rastlayamıyoruz. Ancak böylesi ziyaretlerin yapıldığı bir vakitte, -her ne kadar rivayetlerde belirtilmemiş olsa da- orada aynı ortamı paylaşan pek çok sahâbînin bulunabileceğini düşünmek, abartılı bir değerlendirme olmasa gerekir.

Anlaşılan o ki burada olayın kahramanlarının bizzat Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer oluşu, orada bulunanları aktif bir tepkiden alıkoymuştur. Muhtemelen onlara karşı açık bir tepki vermekten çekinmişler ya da bunun, âdâba dair bir meselede gayri edebî bir tavır olacağını düşünmüşlerdir.¹⁶

Hakem b. Ebî'l-Âs b. Ümeyye adındaki bir şahsın Hz. Peygamber'in kapısındaki bir delikten içeri bakması olayında da mezkûr kişiye yönelik Hz. Peygamber'in tepkisi haricinde başka bir tepkiden söz edilmemektedir. Olayı nakleden sahâbîlerin söz konusu rivayetleri¹⁷ bizzat kendi müşahedeleri ise; bu, olay anında Resûlullah'ın yanında en az üç sahâbînin var olduğu anlamına gelir. Bu durum kesin olmasa bile, hadisin ravileri arasında yer alan Enes b. Mâlik'in "Resûlullah(s)'in elindeki şişi ona dürtmek için çaktırmadan yaklaşması hala gözümün önünde" kaydı¹⁸, kendisinin olayın şahidi olduğunu kat'i bir

13 Bk. Buhârî, *Sahîh*, Megâzî 69 (hno: 4367), Tefsîr, Sûretü'l-Hucurât 1, 2 (hno: 4845, 4847), İ'tisâm 5 (hno: 7302); Tirmizî, *Sünen*, Tefsîr, Sûretü'l-Hucurât 1 (hno: 3262).

14 Bu uyarının nüzülü aynı zamanda Resûlullah(s)öyle vakti hücrelerinde istirahat ediyorken, Benî Temîm'den gelen mezkûr heyetin dışardan, "Ey Muhammed! Yanımıza çık/gel" diye seslenmeleriyle de ilişkilidir. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, tahk.: M. es-Sekâ ve diğerleri, I-IV, Dâru İhyâ'it-türâsî'l-arabî, Beyrut 1985, c. IV, ss. 206-213; Elmalılı, M.H. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-IX, İstanbul 1979, Eser Neşriyat, c. VI, ss. 4453-4455.

15 Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. IV, ss. 206-213.

16 Tabii ki, burada Benî Temîm heyeti için böyle düşünmek pek mümkün gözükmemektedir. Zira söz konusu uyarının inişinde onların da payları vardır. Hz. Peygamber'e hücrelerin gerisinden, üstelik ismiyle hitap ederek bağırma, esasen onların âdâba dair yaklaşımlarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla o an itibarıyla onlardan edep-nezaket adına bir çıkış beklemek pek mantıklı değildir.

17 Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. V, ss. 330, 335; Dârimî, *Sünen*, Diyât 23 (hno: 2295, 2296); Buhârî, *Sahîh*, Libâs 75 (hno: 5924), İsti'zân 11 (hno: 6241), Diyât 23 (hno: 6900), (6901); *el-Edebü'l-Müfred*, s. 287 (bâb: 496, hno: 1102); Müslim, *Sahîh*, Âdâb 40, 41, 42; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Edeb 126-127 (hno: 5171); Tirmizî, *Sünen*, İsti'zân 17 (hno: 2710); Nesâî, *Sünen*, Kasâme 45 (hno: 4810); İbn Hibbân, *Sahîh*, c. VII, s. 525 (hno: 5779), 597 (hno: 5969).

18 Bk. Buhârî, *Sahîh*, İsti'zân 11 (hno:); Müslim, *Sahîh*, Âdâb 42; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Edeb 126-127

şekilde tespit etmektedir. Bununla birlikte Enes'in Hz. Peygamber'e karşı işlenen gerek dinî gerekse âdâba dair hudut aşımıyla alâkalı herhangi bir tepkisi rivayetlerde yer almamaktadır.

Bu noktada Enes'in ve - eğer bizzat kendi müşahedeleri ise - diğer ravilerin açık bir tepki vermeyişleri, anılan şahsa Hz. Peygamber'in vermiş olduğu son derece uyarıcı ve aynı zamanda öğretici tepkiyle alâkalı olsa gerektir.

Kilde b. Hanbel'in, kardeşi Safvân'ın gönderdiği yiyecekleri takdim etmek üzere Fetih günü Mekke'nin en yüksek mevkiinde bulunan Hz. Peygamber'in huzuruna, selâmsız ve izinsiz girmesi hâdisesine gelince, bu rivayet bizzat Kilde'nin kendisi tarafından yapılmıştır.¹⁹ Hâdiseye kimlerin tanık olduğu konusunda, rivayetlerde bir ayrıntıya rastlanmamaktadır. Kilde'nin davranışına yönelik tepki de sadece Hz. Peygamber'in tepkisidir. Başka bir tepkiden söz edilmemektedir. Oysa Fetih günü Hz. Peygamber'in bulunduğu yerde yalnız olması, çevresinde birilerinin olmaması pek mümkün gözükmemektedir. Normal zamanlarda bile sahâbenin Hz. Peygamber'i evi haricinde yalnız bırakmadıkları, etrafını sardıkları, fiziken de kendisine yakın durdukları bilinmektedir. Dolayısıyla her ne kadar rivayette yer verilmesi bile, Kilde'nin tavrını bizzat müşahede etmiş kimselerin olduğunu düşünmek mantığın gereğidir. Olayın tanıklarından söz edilmemesi, sebep bazında bazı ihtimalleri hatıra getirmektedir. Meselâ rivayetin sadece olayın kahramanı Kilde kanalıyla gelmesi bir sebep olarak düşünülebilir. Zira herhangi bir olayın farklı kanallardan geliyor olması, o olaya dair daha çok ayrıntının ortaya çıkması demektir. Hatıra gelen bir diğer ihtimal ise, Kilde'nin hareketi karşısında etraftan kayda değer sözlü ya da fiili bir tepkinin görülmemesidir. Şayet böyle bir tepki sergilenseydi, herhalde Kilde, rivayetinde bunlara da yer verirdi.

Esasen bu olayda sahâbe-i kiramın sözel veya fiili planda bir tepki vermesi, daha muhtemel gözükmemektedir. Nihayetinde Kilde'nin yaptığı; cehaletten kaynaklanan, Hz. Peygamber'e karşı sözlü veya fiili bir taciz ve tahkir niyetinden uzak, bilinçsiz, sâfiyane bir davranıştan öte bir şey değildi. Hz. Peygamber de bir muallim sıfatıyla onun bu tavrındaki yanlışlığı kendisine bildirmiş, nasıl davranması gerektiğini bizzat uygulamalı bir biçimde öğretmişti. Artık bundan sonra Peygamber'i savunma, ilgili şahsa yanlısını gösterme adına yapı-

(hno: 5171).

19 Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kubrâ*, I-VIII, Dâru sâdır, Beyrut, ts., c. V, s. 458; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 414; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, s. 290 (bâb: 502, hno: 1112); Ebû Dâvûd, *Sünen*, Edeb 127 (hno: 5176); Tirmizî, *Sünen*, İsti'zân 18 (hno: 2711); Y. Kandemir, *Riyâzü's-sâlihîn Ter-cüme ve Şerhi*, I-VIII, İstanbul 1997, c. IV, ss. 460-462.

lacak bir şey yoktu. Daha da önemlisi Peygamber'in müdahalesi üzerine müdahalede bulunmak pek de yakışık almazdı. Muhtemelen bu düşünce ve hassasiyetler orada bulunanları Kilde'ye karşı en azından aktif/açık bir tepki vermekten alıkoymuştur.

Şimdi de bir mesele sormak için Resûl'e yanaşan bir kadınla, o esnada terkisinde bulunan Fazl b. Abbas'ın birbirlerine bakışmalarını ve terkisindeki Fazl'a Resûlullah'ın müdahalesini konumuz açısından irdelemeye çalışalım.²⁰

Hemen ifade edelim ki, olay doğrudan Resûlullah'ı hedef almamaktadır. Problem olarak gözüken nokta; bu rahat davranışın Resûl'ün huzurunda, yani onun bakışları altında sergilenmiş olmasıdır. Acaba bu rahat tavra sahâbenin doğrudan bir müdahalesi olmuş mudur? Öncelikle altını çizmek gerekir ki, olay Veda Haccı'nın bayram sabahında binitli bir vaziyette Müzdelife'den Mina'ya hareketi esnasında gerçekleşmiştir. Kimi rivayetlere göre de şeytan taşlamadan sonra kurban kesilen yerde vuku bulmuştur. Yani her hâl ü kârda yer ve zaman olarak olayın yaşandığı ortam, kalabalık grupların şahitliğine imkân veren bir nitelik arz eder. Kaldı ki, rivayetlerde, Resûlullah'ın^(s) bu seyir esnasında halkın sorularına cevap vermek için durduğu kaydı yer almaktadır.²¹ Hiç kuşkusuz bu tablo, mezkûr olaya pek çok kişinin tanıklık ettiği fikrini hatıra getirir. Ne var ki, olayın nakli, ağırlıklı olarak Abdullah b. Abbâs'a dayanmaktadır. Farklı şeyler söylene de Abdullah b. Abbâs'ın başka bir görevi sebebiyle olay mahallinde olmadığı, söz konusu olayı, olayın kahramanı ve aynı zamanda kardeşi olan Fazl b. Abbâs'tan dinlediği ileri sürülür.²²

Konuya ilişkin rivayetlerdeki görüntü, Fazl'ın tavrına Hz. Peygamberin eliyle müdahale ettiğini net bir biçimde ortaya koyarken sahâbe tarafından aktif tepki verildiğine dair bir kayıt içermemektedir.²³ Daha önceki bazı örneklerde altı çizildiği gibi aynı durum burada da söz konusudur. Hiç şüphesiz hareketin doğrudan Hz. Peygamber'e saygısızlığı hedef almaması, sahâbenin tepkisiz kalmasında /belirgin bir tepki vermemesinde önemli bir sebep olarak değerlendirilebilir. Ancak bundan da önemlisi, bahse konu hatalı davranışa Hz. Pey-

20 Mâlik, *Muvatta*, Hac 97; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. I, s. 359; Buhârî, *Sahih*, Hac 1 (hno: 1513), Cezâü's-sayd 24 (hno: 1855), İsti'zân 2 (hno: 6228); Müslim, *Sahih*, Hac 407; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Menâsik 25 (hno: 1809); Nesâî, *Sünen*, Hac 12 (hno: 2630, 2631), Kudât 9 (hno: 5356, 5357).

21 Bk. Buhârî, *Sahih*, İsti'zân 2 (hno: 6228).

22 Pek tabii ki, bu durumda ondan gelen rivayetler sahâbî mürseli konumuna düşer.

23 Elbetteki bu tespit, olayı nakleden sahâbî râvinin, olayı herhangi bir tasarrufta bulunmadan mükemmelen aktarmasıyla alâkalıdır. Bahse konu olaya sahâbe tarafından tepki verilmiş olduğu halde bu tepkinin ravi tarafından dile getirilmemiş olması da tabii ki bir ihtimaldir.

gamber'in bizzat müdahale etmesi, bize göre sahâbe-i kirâmın aktif tepki vermemesindeki asıl sebebi oluşturmaktadır. Yani bu tür bir olayda, Hz. Peygamber'in tepkisi üzerine ayrıca tepki verilmesini nezaketen uygun görmemişlerdir. Zira buradaki davranış, dini sınırın aşılmasıdır. Bu açıdan dini insanlara anlatan, dini ölçüleri onlara öğreten Hz. Peygamber'in kendisidir. Dolayısıyla bu konuda yegane söz sahibi odur. Burada sahâbe-i kirâmın tavrı, bir anlamda sözü sahibine bırakmak olmuştur.

Çalışmanın başlarında bahsi geçen makalede kısmen değindiğimiz, ancak burada değerlendirmeyi uygun gördüğümüz bir örnek de; ezvâc-ı tâhirâtın kendileri için Hz. Peygamber'den daha fazla dünyalık istemeleriyle ilgilidir. Rivayete göre Resûl(s)'in hanımları kendisinden daha fazla nafaka ve ziynet elbiseleri talep etmişler, Resûl(s)'de onların bu talepleri karşısında ziyadesiyle üzülmüştü. Durumdan haberdar olmaları üzerine, önce Hz. Ebû Bekir daha sonra Hz. Ömer Peygamber(s)'den ayrı ayrı izin alarak huzura girmişlerdi. Konuya bizzat Resûlullah'ın(s) ağzından vakıf olduklarında onlardan her biri hışmla kızlarına²⁴ yönelmişler, "Resûlullah'dan, onda olmayan bir şeyi istersiniz ha!" diye onlara çıkmışlardı. Hatta onlar, babalarının bu tepkileri karşısında; vallahi biz Resûlullah'da olmayan bir şeyi asla istemeyeceğiz, diye pişmanlıklarını dile getirmişlerdir.²⁵

Burada bizi ilgilendiren nokta, pek tabî ki diğer hanımları da dahil olmak üzere Hz. Peygamber'e karşı hatalı davranıp onu üzen kızlarına Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in ağır şekilde yüklenmeleridir. Onlar bu tavırlarıyla; kendi çocukları bile olsa, Hz. Peygamber'e karşı ölçsüz davranılmasına asla göz yummayacaklarını kararlılıkla ortaya koymuşlardır.

2. Sahâbenin Hz. Peygamber'den Dolayı Kabalık Olarak Gördükleri ya da Dışarıdan Kabalık Olarak Gözüken Söz ve Davranışlar

İfade ve hareketlerin; çoğu kez mekân, ortam ve muhatap gibi unsurlara istinaden anlam kazandığı bilinen bir husustur. Ancak her eylem ve sözü kendi tabîliğinden soyutlayarak, mezkûr unsurlara göre ayarlanan bazen eylem ve söylemleri yapmacıklığa ittiği de bir diğer gerçektir. Dolayısıyla bazen söz ve

24 Yani onlardan her biri kendi kızının boğazını sıkmak ("yeceü unugahâ") üzere hareketlenmişlerdir. Bk. Müslim, *Sahîh*, Talâk 29; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 328.

25 Bk. Müslim, *Sahîh*, Talâk 29; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 328. Bu olay akabinde Allah Resûlü bir ay boyunca hanımlarından ayrı kaldı. Daha sonra Hz. Peygamber'le devam edip etmeme hususunda hanımlarını muhayyer bırakan malum âyetler nazil oldu. (Bk. el-Ahzâb, 33/28-29). Onlar da Hz. Peygamber'i ihtiyar ettiler.

eylemlerdeki göstermelik sıcaklıktansa, tabii olan soğukluk daha bir anlam ifade eder.

Bu çerçevede konu Hz. Peygamber olunca, söz ve tavırlara çeki düzen vermek, onu sıradan biri gibi görmemek tabiatıyla inanan her insan için bir sorumluluk olur. Bununla birlikte bazen tabiiilik adına ona karşı sadır olan söz ve eylemi de sahibinin kasta dayalı bir kusuru olarak da görmemek gerekir. Ancak sevgi ve muhabbetin ileri boyutlara varması; bazen kişileri daha hassas kılmakta, normal olarak değerlendirilmesi gereken bir hususta onları daha yüksek tonda algılamaya sevk edebilmektedir.

Ekseriyetle Enes b. Mâlik kanalıyla gelen şu rivayet konuyu çarpıcı bir şekilde örneklendirmesi açısından kayda değerdir. Rivayete göre Resûl-i Ekrem^(s)'in Adbâ isimli bir devesi vardır. Bu deve, yarışları kimseye kaptırmamasıyla, neredeyse hep kazanmasıyla ünlüdür. Ancak bir gün bir bedevi binek devesiyle gelir. Resûlullah'ın devesi Adbâ ile yarışır ve yarışta onu geçer. Bu durum ashâb-ı kirama çok ağır gelir. Hatta yüzlerine yansıyan üzüntüleri Resûl'ün dikkatini çeker. Durumu farkedenden sahâbe rahatsızlık ve hayretlerinin sebebini ona şöyle arz ederler:

- Ya Resûlallah! Adbâ geçildi/yarışı kaybetti!

Muhtemelen onlar, Hz. Peygamber'e ait bir deve olması sebebiyle Adbâ'nın geçilemeyeceğine inanmışlardı. Onun bu üstünlüğü kimseye kaptırmayacağını düşünüyorlardı. Sanki biraz da Hz. Peygamber'in devesini geçmeyi bir nezaketsizlik/kabalık olarak görüyorlar, bu yüzden Adbâ'yı geçen devenin bedevi sahibini suçluyorlardı.

Oysa bu bir yarıştı. Sonunda geçmek kadar geçilmek de olmalıydı. Onlar bunu bilmiyorlar mıydı? Pek tabii ki, bunun bilincindeydiler. Peki farklı olan neydi? Görünen o ki, farklı olan; geçilen devenin Hz. Peygamber'in devesi olmasıydı.

Üzerinde bulunan yeni hediye edilmiş bir hırkayı/kumaş, "bu da ne kadar güzelmiş" diyerek Hz. Peygamber'den onu kendisine giydirmesini isteyen bir sahâbînin bu tavrını da konunun bir başka örneği olarak irdeleyebiliriz. Sehl b. Sa'd es-Sâidî'den nakledilen rivayete göre bir kadın beraberinde getirdiği bir hırkayla Hz. Peygamber'e gelerek, söz konusu hırkayı kendisi için bizzat eliyle dokuduğunu söyleyerek onu kendisine giydirmek arzusunu ifade etmiş; Allah Resûl'ü de bu hediyeyi kabul etmişti. Ravi Sehl'in beyanına göre esasen

Resûl'ün böyle bir hırkaya da ihtiyacı vardı.²⁶ Rivayetin farklı versiyonları dikkate alındığında mezkûr durumdan habersiz olduğu anlaşılan²⁷ bir sahâbî²⁸ yeni giysisiyle evinden çıkıp tekrar aralarına dönen Hz. Peygamber'den, bu giysisini eliyle tutarak;

- Ey Allah'ın Resûl'ü! Bu da ne kadar güzelmiş! Onu, bana giydirdersen! diye talepte bulunur. Hz. Peygamber hiç düşünmeden, "Peki, tamam" diye karşılık verip evine döner, üzerindeki giysisi çıkarıp *dürer* ve isteyen kişiye gönderir. Orada bulunanlar ilgili sahâbînin bu talebini yersiz bulurlar. Hz. Peygamber'in verme konusundaki ataklığını bildiği halde bahse konu giysisi istemekle iyi yapmadığını söyleyerek onu kınarlar. O da; bu hırkayı giymek için değil, öldüğünde kendisine kefen yapılması için böyle bir talepte bulunduğunu te'yidli bir dille ifade eder. Rivayeti nakleden Sehl, rivayetinin sonunda "gerçekten de bu hırka söz konusu kişiye öldüğünde kefen olmuştur" kaydını düşer.²⁹

Burada sahâbenin uygun bulmayıp eleştiri oklarına hedef kıldığı tavır, Hz. Peygamber'in kabul edip daha yeni giydiği bir hediyenin bir sahâbî tarafından talep edilmesidir. Bu talep normalde hediye edilen bir şeyin hediye edilmesini talep etmek anlamına gelmektedir. Bu ise, hemen her zaman ve toplumda hoş karşılanabilecek bir durumdur. Sahâbenin bu talebi kınayıp eleştirmelerinin sebebi de budur. Ancak söz konusu talebi, talep sahibi kişinin durumu ve niyeti açısından değerlendirdiğimizde, pek de kaba bir hareket olarak nitelene

- 26 Resûlullah'ın böyle bir hırkaya ihtiyacı olduğu değerlendirmesi, ravi Sehl'in rivayetindeki ifadelerine dayanmaktadır. Ancak Sehl'i bu kanaate sevk eden âmil, Resûlullah'ın bu hediye hırkayı aldıktan sonra pek fazla beklemeden evine gidip giyinmesi ve üzerinde bu hırka olduğu halde evinden sahâbenin arasına dönmesi olsa gerektir. Bununla birlikte Sehl'in ifadesi; Resûl'ün durumuna dair bir bilgiye veya bu konuda daha önce geçen bir beyana da dayanabilir. Bk. Kastallânî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn, *İrşâdu's-sârî*, I-XV, Dâru'l-fikr, Beyrut 1990, c. III, s. 392.
- 27 Bahse konu sahâbînin durumdan habersiz olması, İbn Mâce rivayetiyle alâkalıdır. Zira bu rivayete göre ilgili sahâbînin o meclise geliş zamanı, Hz. Peygamber'in kendisine hediye edilen hırkayı giymek üzere oradan ayrıldığı zamana denk gelmektedir. Bu sebeple o mecliste biraz evvel yaşanan, kadının elleriyle dokuduğunu belirttiği hırkayı Hz. Peygamber'e hediye etme *hâdisesi*, şayet meclise geldiğinde bu sahâbiye anlatılmadıysa, bu durum, onun olaydan habersiz olduğu anlamına gelmektedir. Bk. İbn Mâce, *Sünen*, Libâs 1 (hno: 3555).
- 28 Bu sahâbînin kimliğiyle alâkalı olarak başta Abdurrahman b. Avf olmak üzere onun ve Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın isimleri ileri sürülmüş, hatta bedevi kimlikli birisinden dahi bahsedilmiştir. Ancak bu konuda kesin bir isimden söz etme imkânı pek görünmemektedir. Bk. İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, tahk.: M. el-Hatîb - M.F. Abdülbâkî - K. el-Hatîb, I-XIII, Dâru'r-reyyân li't-türâs, Kahire 1988, c. III, ss. 171-172; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. III, s. 392.
- 29 Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz 28 (hno: 1277), Buyû 31 (hn: 2093), Libâs 18 (hno: 5810), Edeb 39 (hno: 6036); İbn Mâce, *Sünen*, Libâs 1 (hno: 3555).

imkânı gözükmemektedir. Her şeyden evvel bu sahâbinin hediye olayından haberdar olmadığı ve Hz. Peygamber'in de böyle bir giysiye olan ihtiyacını bilmediği anlaşılmaktadır. Bu sebeple bahse konu sahâbinin tavrı, Hz. Peygamber'den sadece giyindiği bir giysiyi istemek olarak ortaya çıkmaktadır. İşin başka bir yanı da talep edilen giysinin giyinmek için değil de kefen yapılmak niyetiyle istenmesidir. Bu ise, Hz. Peygamber'in bedenine temas eden bir giysiyle ahirete adım atmak, bundan hayır ummak gibi son derece masum bir arzudan öte bir şey değildir.

Kendisine getirilen içecekten bir miktar içtikten sonra, önce solunda yer alan yaşlılara vermek üzere sağında bulunan çocuktan izin talep eden Hz. Peygamber'e, çocuğun, "Olmaz!" diye karşılık vermesi de yine konuya örnek teşkil eden rivayetlerdendir.

Sehl b. Sa'd'ın rivayetine göre Allah Resûlü kendisine getirilen içecekten bir miktar içtikten sonra, usulü, ikrama sağdan başlamak olduğu halde, sağında yer alan kimsenin çocuk olması sebebiyle nezaketen solunda bulunan yaşlılardan başlamak ister. Ama bunun için de sağında bulunan çocuktan izin alma inceliğini gösterir. Ne var ki çocuk Resûlullah'ın bu talebini kabul etmez.³⁰

Burada solunda bulunan yaşlılar nedeniyle Resûlullah'ın ikrama soldan başlamayı düşünmesi ve bunun için sağında yer alan çocuktan müsaade istemesi; hiç şüphesiz nezakette zirveyi temsil etmektedir. Oysa Allah Resûlü, bu düşüncesini hiç izin almadan da gerçekleştirebilirdi. Ancak o; ümmet için bir örnek, aynı zamanda bir muallimdi. Her fırsatta en güzeli öğretmek, ümmeti eğitmek onun asli göreviydi. O, bu tavrıyla beşeri ilişkilerde bir incelik örneği veriyor, bir çocuğun şahsından çağlar ötesine nizam verecek ölmez ölçüler gönderiyordu.

Ne var ki Resûl'ün karşısında teklifini geri çeviren, daha da ötesi onun inceliğine incelikle mukabele edemeyen bir çocuk vardı. Görüntü buydu.

Pek tabii ki ilk aşamada çocuğun Hz. Peygamber'e karşı bu tavrı nezaketen uzak, kaba bir davranış olarak gözükmektedir. Çocuğu böyle davranmaya cesaretlendiren şey, sağında yer alması sebebiyle Hz. Peygamber'in kendisinden izin istemesidir. Resûl'ün bu nezaketi ona, önceliği bir hak olarak göstermiş, o da bu hakkını bir başkasına devretmek istememiştir.

Ancak onun, "Hayır! Vallahi olmaz Ya Resûlallah! Senden gelen nasibime

30 Bk. Buhârî, *Sahih*, Şirb 1 (hno: 2351), 10 (hno: 2366); Mezâlim 12 (2451), Hibe 23 (hno: 2605); Eşribe 19 (hno: 5620); Müslim, *Sahih*, Eşribe 127; İbn Hibbân, *Sahih*, VII, 362 (hno: 5311); Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtiḥ*, I-XI, Beyrut 1994, c. VIII, s. 101 (hno: 4274).

kimseyi tercih edemem!" ifadesi onun düşüncesini ortaya koymaktadır. Anlaşılan o ki, çocuk olmasına rağmen bunu kendisi için değil, Hz. Peygamber'e duyduğu muhabbet adına yapmıştır. Amacı; Hz. Peygamber'den geriye artan içeceğe ve kaba hiç kimse ağzını sürmeden bizzat kendi ağzının dokunması, ondan artanı önce kendisinin içmesidir. Zira o, bunu bir şans, bir tür hayır olarak değerlendirmiştir. Bu sebeple çocuğun yukarıda yer verdiğimiz şık gözükmeyen tavrını, Hz. Peygamber'e bir muhalefet gibi algılamamak, bilakis Allah Resûlü'ne karşı duyulan muhabbet ve kurbiyet arzusu olarak değerlendirmek gerekir. Bu bakış, söz konusu tavrı maksadına uygun şekilde anlamak için zurruridir.

3. Sahâbe Tepkilerinin Nitelik Açısından Taksimi

Hz. Peygamber'i savunma amacıyla sergilenen tepkilerin hepsini aynı çizgide toplayamayız. Örneklerde de görüldüğü üzere bunlar nitelik açısından bazı kategorik ayrımları gerekli kılar. Biz tepkileri bu açıdan ele aldığımızda onları aktif ve pasif diye iki grupta mütalaa edebiliriz:

a. Aktif (açık) tepkiler

Aktif tepkilerden kasıt; öncelikle fiili tepkiler ve müteakıben sözlü tepkilerdir. Sözün etkisi daha kalıcı olmakla beraber, söze nazaran daha somut bir eylem oluşturması açısından pek tabii ki fiili tepki daha ön planda yer almaktadır. Sözlü tepkiler, sesli bedensel tepkileri teşkil eder. Sahâbe-i kiramın Hz. Peygamber'i savunmak için ortaya koydukları tepkilerde başta sözlü tepkiler olmak üzere sözlü ve fiili tepkiler önemli bir yer tutar.

Hanımlarının Hz. Peygamber'den daha fazla dünyalık istemeleri üzerine, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in, kızları Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın üzerine "Resûlullah'dan, onda olmayan bir şeyi istersiniz ha!" diye yürümelere³¹ hem fiili hem sözden oluşan aktif tepkilerdir. Yine mescidde oturuyorlarken Hz. Peygamber'in ve onu takiben sahâbenin de kalktığı sırada bir adamın Hz. Peygamber'in arkasından sert bir şekilde hırkasını çekip, ismiyle seslenerek ondan maddi yardım talep etmesini farklı bir rivayet olarak daha önce Ebû Hureyre'den naklen vermiştik.³² Rivayetin devamında yer alan sahâbe-i kiramın Hz. Peygamber'e karşı nezaketsiz davranan bu şahsa karşı hemen harekete

31 Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 328; Müslim, *Sahih*, Talâk 29.

32 Bk. Nesâî, *Sünen*, Kasâme 22 (hno: 4749).

geçmeleri, ona haddini bildirmek için hareketlenmeleri³³ aktif tepkinin bir başka örneğidir.

b. Pasif tepkiler

Bunlar susarak verilen tepkilerdir. Sessiz bir beden dili olarak susmak; genelde onayın bedensel bir anlatımı olmakla birlikte; bazen karşı çıkmanın/red etmenin, bazen kırgınlığın, bazen de bir olumsuzluğun habercisi olabilmektedir.³⁴ Bu çerçevede de susmak; Hz. Peygamber'e karşı ya da onun huzurunda işlenen bir nezaketsizliğin reddi olarak sahâbe-i kiramda zaman zaman rastladığımız bedensel bir anlatım tarzıdır. Nitekim daha önce zikredilen bazı örnekler de bu durumu tespit eder. Fiil ve sözden farklı olarak, susmak şeklinde geliştiği için bu tarz tepkileri pasif diye nitelendirmeyi uygun bulduk.

Sahâbeden bazılarıyla birlikte eşlerinden birinin evinde bulunuyorlarken bir diğer eşinin gönderdiği içi yemek dolu tabağın ev sahibi eşi tarafından (ya da onun direktifiyle) üstelik Hz. Peygamber'in koluna vurularak düşürülmesi olayında³⁵ orada bulunan sahâbelerin verdikleri aktif bir tepkiye rastlanmadığını ilgili bahiste belirtmiştik. Ancak itiraf etmek gerekir ki, tabii bir duygu sâikiyle bile olsa Hz. Peygamber'e karşı işlenmiş böyle bir tavra tanık olanların -her ne kadar dışa vurmasalar da- bundan rahatsızlık duymadıklarını söylemek mümkün değildir. İşte onların içlerinde duydukları bu rahatsızlık, söz konusu hareketi tasvip etmeme anlamında pasif/sessiz bir tepkidir.

4. Sahâbe Tepkilerinin Şekillenmesindeki Bazı Belirleyici Etkenler

Hz. Peygamber'i hedef alan ya da onun huzurunda işlenen nezaketsizliklere karşı sahâbe tepkilerinin ortaya çıkışında bazı âmiller belirleyici rol oynayabilmiştir. Bu belirleyicilik genelde tepkinin verilir verilmemesi ya da tepkinin keyfiyetiyle alakalıdır. Meselâ önde gelen herhangi bir sahâbinin nezakete dair bir eksiğine çoğu kez aktif şekilde tepki verilmezken, normal konumdakiler

33 Bk. Ebû Dâvûd, *Sünen*, Edeb 1 (hno: 4775); Nesâî, *Sünen*, Kasâme 22 (hno: 4749). Enes kanalıyla gelen rivayetlerden birinde, diğer rivayetlerin aksine mezkûr olayın mescidde yaşandığına dair farklılık vardır. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 224.

34 Daha ayrıntılı bilgi için bk. Kavaklıoğlu, "Sergilediği Beden Dili Açısından Hz. Peygamber", *G.Ü. Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004/2, c. III, sayı: 6, ss. 69-71.

35 Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 105, 263; Dârimî, *Sünen*, Buyû 58 (hno: 2500); Buhârî, *Sahîh*, Nikâh 108 (hno: 5225); İbn Mâce, *Sünen*, Ahkâm 14 (hno: 2334); Ebû Dâvûd, *Sünen*, Buyû 90 (hno: 3567); Nesâî, *Sünen*, İşretü'n-nisâ 4 (hno: 3944, 3945); Taberânî, *el-Mu'cemu's-sağîr*, c. I, s. 342 (hno: 568).

arasında tepki alış-verişi daha net planda gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber'in huzurunda yüksek sesle münakaşa eden Hz. Ebû Bekir ve Ömer'e sahâbe tarafından aktif bir tepki gelmemesi konunun belirgin bir örneğidir.³⁶ Hemen yukarıda zikrettiğimiz Hz. Peygamber'in koluna vurularak içi yemek dolu tabağın düşürülmesi olayında³⁷ da orada hazır bulunan sahâbilerce, ilgili eşine sözlü bir tepkinin verilmemesi yine mevzuya ait bir başka örnektir.³⁸

Telakki şekillerinin de sosyolojik bir dinamik olarak tepki noktasında belirleyici bir unsur olduğu unutulmamalıdır. Bir toplumda ya da herhangi bir zaman diliminde normal gözüken herhangi bir tavır veya yaklaşım bir diğer toplum ya da zamanda herhangi bir tepki nedeni olabilmektedir. Meselâ Resûlullah'a evlenme teklifinde bulunan kadını -Resûl^(s) daha henüz kararını bildirmemişken- araya girerek Resûl^(s)'den onu kendisine nikâhlanmasını talep eden şahsa açıktan bir tepkinin verilmemesinde³⁹ o zamanki telakkinin etkisi olsa gerektir.⁴⁰

Kabalık yönü ağır basmayan cehalete dayalı bazı kural dışılıklarda/nezaketsizlik Allah Resûlü daha çok eğitici-öğretici tepkiler vermiş, sahâbe-i kiram da genelde onun bu tür eğitici tepkileri üzerine tepki vermemişler ya da ayrıca tepki vermeyi uygun görmemişlerdir. Örneğin huzuruna izinsiz ve selâmsız bir şekilde giren şahsa Resûl-i Ekrem, geri dönmesini, önce selâm verip, sonra "Girebilir miyim?" diye izin almasını tenbihlemiş,⁴¹ bu noktada söz ko-

- 36 Bk. Buhârî, *Sahîh*, Megâzî 69 (hno: 4367), Tefsîr, Tefsîru sûreti'l-Hucurât 1, 2 (hno: 4845, 4847), İ'tisâm 5 (hno: 7302); Tirmizî, *Sünen*, Tefsîr, Tefsîru sûreti'l-Hucurât 1 (hno: 3262).
- 37 Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 105, 263; Dârimî, *Sünen*, Buyû 58 (hno: 2500); Buhârî, *Sahîh*, Nikâh 108 (hno: 5225); İbn Mâce, *Sünen*, Ahkâm 14 (hno: 2334); Ebû Dâvûd, *Sünen*, Buyû 90 (hno: 3567); Nesâî, *Sünen*, İşretü'n-nisâ 4 (hno: 3944, 3945); Taberânî, *el-Mu'cemu's-sağîr*, c. I, s. 342 (hno: 568).
- 38 Burada hazır bulunan sahâbenin Hz. Peygamber'in bahse konu eşine tepki vermemesi, ilgili rivayetin değerlendirmesinde de dikkat çekildiği gibi- hâdisenin onlar tarafından bir ev hali, eşler arasında yaşanabilir cinsten bir olay olarak görülmesiyle de alâkalıdır.
- 39 Bk. Mâlik, *Muvatta*, Nikâh 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. V, s. 336; Buhârî, *Sahîh*, Fezâilu'l-Kur'ân 21 (hno: 5029), 22 (hno: 5030), Nikâh 15 (hno: 5087), 36 (hno: 5126), 38 (hno: 5132), 41 (hno: 5135), Libâs 49 (5871), Vekâle 9 (hno: 2310); Müslim, *Sahîh*, Nikâh 76; İbn Mâce, *Sünen*, Nikâh 17 (hno: 1889); Ebû Dâvûd, *Sünen*, Nikâh 30 (hno: 2111); Tirmizî, *Sünen*, Nikâh 22 (hno: 1114); Nesâî, *Sünen*, Nikâh 62 (hno: 3324), 69 (hno: 3343); İbn Hibbân, *Sahîh*, c. VI, s. 157 (hno: 4081); Beyhakî, *Sünen*, c. VII, s. 385 (hno: 14358), 395 (hno: 14398).
- 40 Evlenme teklifi yapılan bir kadına, o kadın daha henüz cevap vermemişken bir başkasının tâlip olması, esasen Hz. Peygamber tarafından yasaklanmış bir tavidir. (Bk. Müslim, *Sahîh*, Nikâh 50, 56, Büyü 8). Gerçi burada tam aksi bir durum söz konusu; tekifi yapan kadın, kendisine teklifin yapıldığı şahıs erkek ama, yine de nezaket açısından şık bir tavır sayılmaz. Kaldı ki burada teklifin yapıldığı kimse, Hz. Peygamber'in bizzat kendisidir.
- 41 Bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. V, s. 458; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 414; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, s. 290 (bâb: 502, hno: 1112); Ebû Dâvûd, *Sünen*, Edeb 127 (hno: 5176); Tirmizî, *Sünen*,

nusu şahsa sahâbeden bir tepki gelmemiştir.⁴² Keza Allah'tan sadece kendisi ve Hz. Peygamber için rahmet dileyip, diğer insanların bu hayır dışında kalmasını isteyen a'rabîye Hz. Peygamber gülerek, bir başka rivayete göre de "Yazık sana" diye ikaz ederek Allah'ın geniş olan rahmetini daralttığını belirtmiş⁴³, yani bu tarz bir duanın uygun olmadığına dikkatini çekmiştir. Kimi rivayetlere göre ise, böyle bir duanın çok cahilce olduğunu belirttikten sonra, Yaratıcı'nın rahmetinin genişliğiyle alâkalı açıklayıcı bilgi vermiştir.⁴⁴ Resûlullah'ın a'rabîye yönelik bu tepkisi üzerine orada bulunan sahâbeden söz konusu kişiye herhangi bir tepkinin geldiğine dair bir kayda rastlamamaktayız.

Görüldüğü gibi her iki rivayet de Resûl-i Ekrem'in bu tarz eğitici tepkileri karşısında Resûl'e destek anlamında sahâbeden pek tepki gelmediğini, muhtemelen nezaket açısından bunu uygun bulmadıklarını örneklendirmektedir.

5. Hz. Peygamber'in Kendisini Savunmaya Yönelik Sahâbe Tepkilerine Karşı Tavrı

Kendisine destek mahiyetinde ortaya konan sahâbe tepkilerine karşı Hz. Peygamber'in tepkilerini irdelemek, bunları keyfiyet ve içerik açısından tetkik etmek konunun bütünlüğü açısından zaruri gözükmektedir. Biz araştırmayı uzatmamak adına, konuyu daha önce ele aldığımız birkaç örnek üzerinden değerlendirmeye çalışalım:

Zülhuveysıra isimli şahsın Hz. Peygamber'in taksiminden hoşlanmayıp onu âdil davranmamakla itham etmesi üzerine Hz. Ömer'in hemen hareketlenip, bu kişinin boynunu vurmak için Hz. Peygamber'den izin istemesine Resûl-i Ekrem^(s)'in tepkisi nasıl olmuştur? Rivayetin devamına baktığımızda onun Hz. Ömer'e "Bırak/ilişme ona!" diye mukabele ettiğini, yani kendisine müsaade etmediğini öğrenmekteyiz. Resûlullah^(s) buna ilaveten söz konusu şahıs ve arkadaşlarının inançlarındaki samimiyetsizliğe işaret etmiş, onların gelecekte

İsti'zân 18 (hno: 2711); Kandemir, *Riyâzü's-sâlihîn Tercüme Ve Şerhi*, c. IV, 460-462.

42 Şayet böyle bir tepki söz konusu olsaydı, aynı zamanda bu rivayetin ravisi olan söz konusu şahıs (Kilde b. Hanbel) herhalde rivayetinde buna da yer verirdi.

43 Farklı rivayetler için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 503; İbn Mâce, *Sünen*, Tahâre 78 (hno: 529, 530).

44 Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. IV, s. 312; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Edeb 37 (hno: 4885); Heysemî, Nureddin, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, I-X, Beyrut 1982, c. X, ss. 213-214. Ahmed b. Hanbel'de ve Heysemî'nin Taberânî kaynaklı rivayetinde, Resûlullah'ın^(s) mezkûr tepkisine ilave olarak; Allah'ın rahmeti yüz parçaya bölüdüğü, doksandokuzunu kendi nezdinde tutup yalnız birini yeryüzüne indirdiği ve bu rahmet sebebiyle insanı, cini, hayvanatı tüm mahlukata birbirine şefkatle yaklaştığına dair bir kayıt vardır.

dinden çıkacaklarını ilâhî bir mucize olarak beyan etmiştir.⁴⁵ Böylece o, nebevî kimliğine yöneltilen bu ağır eleştiriye sadece sözle mukabele etmiş, ancak kendisini savunmaya yönelik fiili bir müdahaleye izin vermemiştir.

Keza alacağını istemek için gelip Hz. Peygamber'e ağır sözler söyleyen bedviden yukarıda bahsetmiş, ona karşı sahâbenin harekete geçmesini söz konusu etmiştik. Acaba sahâbe-i kiramın kendisine destek anlamındaki bu tepkisine mukabil Hz. Peygamber nasıl bir tepki vermiştir. Hemen belirtelim ki Resûl-i Ekrem^(s) sahâbenin bu tavrı karşısında, "Hak sahibinin konuşma (alacağını talep etme) hakkı vardır" buyurarak onları, bedviye karşı müdahaleden alıkoymuştur. Hiç kuşkusuz bu yaklaşım; yapılan kabalığın bedevinin cehaletiyle ilişkilendirilmesi, hakkın ön plana çıkartılmasıdır.⁴⁶ Bir başka ifadeyle hak talebinde usul açısından yapılan kusurun kabalık olarak görülmemesi demektir. Bu yaklaşımıyla o^(s), şahsına karşı sergilenen kaba tavrın etkisinde kalarak sahâbenin had bildirme girişimini görmezlikten gelmemiştir. Bir diğer rivayete göre ise, bedviyi sert bir şekilde paylayan⁴⁷ sahâbiye, "Sizler hak sahibinin yanında yer almalı değil miydiniz?" diye çıkmış, peygambere karşı bile olsa, hakkın ve haklının yanında yer alınması mesajını vermiştir.⁴⁸ Üstelik Allah Resûlü her iki tür rivayete göre de bedevinin borcunu onu memnun edecek şekilde ödemiştir.

Maddi yardım talebiyle Resûlullah^(s)'in arkasından hırkasını çekerek boyunda kızarıklık oluşmasına sebep olan, buna karşılık Resûlullah'ın mükerrenen dile getirdiği kısas önerisini de her defasında kaba bir şekilde reddeden a'râbîye Resûlullah'ın tavrı gerçekten merak konusudur.

Oysa Hz. Peygamber onun isteğini reddetmiyor, sadece kendisi için böyle bir hak doğduğunu ve bunun gereğini kabul etmesini ona öğretmeyi amaçlıyordu. Bu, a'râbî açısından bir anlamda işlediği nezaketsizliğin de farkında olması demektir. Ne var ki, a'râbî hiçbir şekilde kısasa yanaşmayarak kaba davranışını devam ettirmişti. İşte Hz. Peygamber yaptığı kabalığın bile farkında ol-

45 Abdürrezzâk, *Musannef*, c. X, ss. 146-147 (hno: 18649); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 56, 353; Buhârî, *Sahih*, Menâkıb 25 (hno: 3610), Edeb 95 (hno: 6163), İstîâbetü'l-mürteddîn 7 (hno: 6933); Müslim, *Sahih*, Zekât 148; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, c. II, ss. 298-299 (hno: 1022); İbn Hibbân, *Sahih*, c. VIII, s. 261 (hno: 6706).

46 Bk. Buhârî, *Sahih*, Vekâle 6 (hno: 2306), İstikrâz 4 (hno: 2390), Hibe 23 (hno: 2606); Müslim, *Sahih*, Mûsâkât 120; Tirmizî, *Sünen*, Buyû 75 (hno: 1317); Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, c. II, s. 878 (hno: 2906).

47 Söz konusu paylama, "Yazıklar olsun! Sen kiminle konuştuğunun farkında mısın?" tarzındadır. (Bk. İbn Mâce, *Sünen*, Sadakât 17 (hno: 2426).

48 Bk. İbn Mâce, *Sünen*, Sadakât 17 (hno: 2426)].

mak istemeyen bu bedevî şahsa haddini bildirmek üzere harekete geçen sahâbeyi, yerlerinden kıpırdamamaları konusunda uyarılmış, üstelik bahse konu talebin yerine getirilmesi için içlerinden birine talimat vermiştir.⁴⁹

Bu hâdise, Resûlullah(s)'in engin hoşgörü anlayışının çarpıcı bir görüntüsüdür. Aynı zamanda onun, hukukullah çiğnenmedikçe kendi şahsı adına hiç bir şekilde intikam peşine düşmediğine dair sahâbî değerlendirmesinin⁵⁰ de fiilî bir tescili olmaktadır.

Resûlullah'ın "geçilmez" diye ün yapmış devesinin çölden gelen bir bedevinin binek devesi tarafından geçilmesi hâdisesi de Resûl'ün sahâbe tepkisine karşı sergilediği tepkinin keyfiyet ve mahiyetinin tespiti açısından kayda değerdir. Daha önce söz konusu edildiği üzere Hz. Peygamber'in âdeta geçilemez olarak bilinen devesi, bâdiyeden gelen bir a'râbinin binek devesi tarafından geçilmiştir. Bu sonuç sahâbeye çok ağır gelmiştir. Hz. Peygamber'in devesi nasıl olmuş ta geçilmiştir? Üzüntüleri yüzlerine yansımıştır. Hz. Peygamber onların üzüntülerini yüzlerinden okumuş, sahâbe de Peygamber(s)'in kendileriyle ilgili durumu farkettiğini hissetmiştir. İşte bu noktada kendilerini adeta Hz. Peygamber'in devesinin geçilemeyeceğine inandıran, bu yöndeki üzüntü ve rahatsızlıklarını dışa vuran kimselere Hz. Peygamber'in tepkisi/cevabı ne olmuştur? Bu husus, irdelenmesi gereken bir nokta olarak karşımızdadır. İlgili rivayetlere göre Hz. Peygamber'in verdiği cevap onların söz konusu hatalı telakkilerini düzeltici niteliktedir. O(s), dünyada yükselen her bir şeyi inişe geçirmenin Allah'ın değişmez kanunu/sünnetullah olduğunu bildirmiş⁵¹, böylece zirvede devamlılığın mümkün olamayacağına işaret etmiştir. Yani bir anlamda üzülmenin, olayı bedevinin bir kabalığı olarak görmenin yersizliğine dikkat çekmiş, hâdisenin normal karşılanması gerektiğini anlatmak istemiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bu açıklaması, arâbînin tavrını kaba bulduğu halde hoş görü adına yapılmış bir açıklama da değildir. Bilakis onun hak anlayışını yansıtan nebevî bir bakış tarzıdır.

49 Bk. Nesâî, *Sünen*, Kasâme 22 (hno: 4749).

50 Bk. Buhârî, *Sahîh*, Menâkıb 23 (hno: 3560), Edeb 80 (hno: 6126); Müslim, *Sahîh*, Fezâil 77; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Edeb 4 (hno: 4785).

51 Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 103, 253; Buhârî, *Sahîh*, Cihâd 59 (hno: 2872), Rikâk 38 (hno: 6501); Ebû Dâvûd, *Sünen*, Edeb 8 (hno: 4802); Nesâî, *Sünen*, Hayl 14 (hno: 3571); Ebû Ya'lâ, *Müsned*, c. VI, s. 90 (hno: 3345), 386 (hno: 3731); İbn Hibbân, *Sahîh*, c. II, s. 44 (hno: 701).

6. Hz. Peygamber'i Savunma⁵² Anlamında Gelen İlâhî Uyarılar (Vahiyler)

Kimi nezaketsizlikler karşısında Allah Resûlü açık şekilde tepki vermemiş ya da açıktan tepki vermeyi uygun görmemiştir. Kimi zaman da beden diliyle verdiği tepkiler, ilgili kişilerce fark edilmemiştir. İşte daha çok açıktan tepki vermediği durumlarda, bazen de açıktan verdiği ya da onun adına verilen tepkiye ilaveten Hz. Peygamber ilâhî uyarılarla savunulmuştur. Pek tabii ki bu uyarılar; bir taraftan yapılanın yanlışlığını ortaya koyarken, aynı zamanda Hz. Peygamber'e karşı nasıl davranılması gerektiği konusunda da ilgililerin şahsında tüm müslümanlar için bilgilendirici nitelik arz etmektedir.

Zeyneb binti Cahş ile evlenmesi sebebiyle Resûlullah'ın^(s) verdiği düğün yemeğine katılan en son grubun, yemekten sonra gereksiz konuşmalarla sohbeti uzatmaları, üstelik kalkıp gitmeleri için Resûlullah'ın^(s) verdiği bedensel mesajlar karşısında rahat davranmaları⁵³ üzerine gelen ilâhî ikaz konunun bir örneğidir. İlgili kimseler bu ikazla; böylesi bir davet sonrasında beklemeyip dağlımaları, aksi tavırların Peygamber'i üzeceği yönünde uyarılmışlardır.⁵⁴ Benî Temîm Kabilesi'ne kimin reis olacağı konusunda Peygamber^(s)'in huzurunda birbirleriyle yüksek sesle tartışan Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer hakkında, bu tavırlarıyla alâkalı olarak gelen ikaz da aynı şekilde Hz. Peygamber adına ortaya konmuş bir tepki/uyarıdır. Bu uyarıyla Hz. Peygamber'in huzurunda sesi yükseltmek yasaklanmış, yani nasıl bir ses tonuyla konuşulması gerektiği hususunda öncelikle mezkûr iki sahâbî olmak üzere, tüm sahâbenin dikkati çekilmiştir. Keza Zübeyr b. Avvâm ile aralarında çıkan ihtilafı Hz. Peygamber'e götürün, ancak verdiği hükmü beğenmeyip onu taraf tutmakla itham eden Ensârî, Hz. Peygamber'in sert tepkisine paralel olarak ilâhî ikaza da muhatap kalmıştır.⁵⁵ Hz. Peygamber'in vereceği hükme tam bir teslimiyetle rıza göstermeyi mü'min olmanın şartı olarak niteleyen söz konusu ikaz, yine Hz. Peygamber'e destek anlamında bir tepkidir. Bu çerçevede ezvâc-ı tâhîrâtın Hz. Peygamberden daha çok dünyalık istemelerine tepki olarak gelen ilâhî uyarıyı da anma-

52 Sergilediği bazı tavırlarından ötürü Hz. Peygamber'e *uyarı anlamında da* bazı ilâhî ikazlar gelmiştir. İbn Ümmî Mektûm'la alâkalı Hz. Peygamber'e yönelik ikaz bunun bir örneğidir. Bk. Abese, 80/1-10.

53 Bazı rivayetlerde Resûlullah'ın, davetlilerin yanından kalkmadan evvel kalkmaya hazırlanmış gibi yaptığı, kalkmaları için onlara bu şekilde mesaj verdiği, ancak onların kalkmayıp halen sohbeti sürdürdüklerini gördüğünde de yanlarından çıktığı bilgisi mevcuttur. Bk. Buhârî, *Sahîh*, Tefsîr, Tefsîru sûre 33/6 (hno: 4791).

54 Söz konusu uyarının tamamı için bk. el-Ahzâb, 33/53.

55 en-Nisâ, 4/65.

dan geçemeyiz. Hz. Peygamber eşlerinin söz konusu talebi karşısında ziyadesiyle üzülmüş, Hz. Ebû Bekir ve Ömer de Resûl'ün zevceleri arasında yer alan kızlarını bu taleplerinden ötürü ağır şekilde azarlamışlar, tepki göstermişlerdi. İşte bu tepkilere ilave olarak, onları dünya ve onun güzellikleri ile Allah'ın Elçisi arasında muhayyer bırakan uyarı nazil olmuş, söz konusu muhayyerlik teklifinin zevcelerine ulaştırılması görevi de bizzat Hz. Peygamber'e verilmişti.⁵⁶ Bahse konu ikaz, Hz. Peygamber adına gerçekleştirilmiş bir uyarı olması yanında, böyle bir tepki vermesi için Hz. Peygamber'e yapılmış ilâhî bir yönlendirme olarak da değerlendirilmelidir.⁵⁷

Sonuç

Sahâbe-i kiramın Hz. Peygamber'i koruma kollama konusundaki cansiperane duruşları hemen herkesçe bilinen bir husustur. Onların bu noktadaki hassasiyetleri Resûl-i Ekrem'e yönelen kabalık ve nezaketsizliklerde de gayet açık bir şekilde görülmektedir.

Hz. Peygamber'i savunma amacıyla sergilenen tepkilerin hepsi aynı çizgide toplanamaz. Çalışma içerisinde de görüldüğü üzere bunlar nitelikleri ve dolayısıyla sonuçları açısından bazı kategorik ayrımları gerekli kılar.

Hz. Peygamber'in eğitici öğretici yaklaşımı, nezaketsizliklere karşı kendisini savunanları da kapsamıştır. Onlara tepkide ölçülü olmayı, karşılarındaki Peygamber bile olsa, hakkın ve haklının yanında yer almayı nebevî bir duruş olarak öğretmiştir.

Sahâbe-i kiramın Hz. Peygamber'i savunma hususundaki hassasiyetleri, onların nezaket algılarını da etkilemiş, bazen tabîi bir tavır onlar tarafından Hz. Peygamber'e karşı nezaketsizlik olarak görülebilmektedir. Dolayısıyla sahâbenin Hz. Peygamber'e karşı nezaketsizlik olarak gördükleri şeylerin bu açıdan da değerlendirilme zorunluluğu vardır

Sahâbe tepkilerinin şekillenmesinde; karşıdaki kişinin kimliği, o zamanın telakki şekli, Hz. Peygamber'in verdiği tepki türü gibi bazı etkenler belirleyici olmuştur. Resûl-i Ekrem'in eğitici tepkileri karşısında Resûl'e destek anlamında sahâbeden pek tepki gelmemiş, muhtemelen bunu nezaket açısından uygun bulmamışlardır.

Fiili ve sözlü (aktif) tepkilerin, daha çok bedevi kimlikli kimselere yönel-

56 Bk. Müslim, *Sahîh*, Talâk 27.

57 el-Ahzâb, 33/28-29.

tilmesine dair görüntü, sahâbe-i kiramın onlara bakışıyla alâkalı değildir. Belki bu noktadaki yoğunluk, şehir kültürüne pek vakıf olmamaları sebebiyle kabalık ve nezaketsizliklerin daha çok onlar tarafından sergilenmiş olmasıyla bağlantılıdır.

Daha çok açıktan tepki vermediği hallerde, ancak bazen de açıktan tepki verdiği ya da onun adına tepki verildiği durumlarda, bunlara ilaveten Hz. Peygamber ilâhî uyarılarla savunulmuştur. Aynı zamanda nezaketsizliklerin sahipleri uyarılmış, onların şahıslarında tüm inananlar, Peygamber'e karşı nasıl davranacakları konusunda bilgilendirilmiştir.

Pek tabî ki burada sonuç olarak değinilen hususlar, zikredilen örnekler çerçevesinde ortaya çıkan neticelerdir. Çerçeve daha geniş tutulduğunda, bunun sonuçlara ilave edeceği bazı farklılıklar olabilecektir.

Kaynakça

- Abdürrezzâk b. el-Hemmâm, *Musannef*, tahk.: H. el-A'zamî, I-XI, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut 1983.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982.
- Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih şerhu Mişkâtü'l-mesâbih*, I-XI, Dâru'l-fikr, Beyrut 1994.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *es-Sünenü'l-kübrâ*, tahk.: M. Atâ, I-XI, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 1994.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahîh*, I-VIII, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1981.
- , *el-Edebu'l-müfred*, Dâru'l-Meârif, Beyrut 1996.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman, *Sünenü'd-Dârimî*, I-II, Dâru'l-kalem, Dimeşk 1991.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, I-II, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1982.
- Hâkim, en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*, tahk.: Mustafa Ata, I-IV, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 1990.
- Hatîb et-Tebrîzî, *Miškâtü'l-Mesâbih*, tahk.: Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, I-III, Beyrut 1985.
- Heysemî, Nureddin, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, I-X, Beyrut 1982.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, tahk.: M. el-Hatîb, M.F. Abdülbâkî, K. el-Hatîb, I-XIII, Dâru'r-reyyân li't-türâs, Kahire 1988.
- İbn Hıbbân, el-Büstî, *Sahîh*, I-IX, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 1987.
- İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, tahk.: M. es-Sekâ ve diğerleri, I-IV, Dâru'ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut 1985.
- İbn Mâce, *Sünen*, çev.: H. Hatipoğlu, I-X, Kahraman Yayınları, İstanbul 1982-83.
- İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kubrâ*, I-VIII, Dâru sâdır, Beyrut, ts.
- Kastallânî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn, *İrşâdu's-sârî*, I-XV, Dâru'l-fikr, Beyrut 1990.
- Kandemir, Y., İ.L. Çakan, R. Küçük, *Riyâzü's-sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, I-VIII, İstanbul 1997.
- Kavaklıoğlu, Mahmut, "Sergilediği Beden Dili Açısından Hz. Peygamber", *G.Ü. Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004/2, c. III, sayı: 6, ss. 69-71.
- Mâlik b. Enes, *Muwatta*, tahk.: M.F. Abdülbâkî, I-II, Dâru'ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut 1985.

- Müslim, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, tahk.: M. Fuad Abdülbâkî, I-V, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1981.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, çev.: A. Büyükçınar ve diğerleri, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1981
- Taberânî, *el-Mu'cemu's-sağîr*, tahk.: M. Şekûr, I-II, Beyrut 1985.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *Sünenü't-Tirmizî*, tahk.: İzzet Ubeyd ed-De'as, I-X, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1981.